

ISSN 2091-5187

СЕРВИС

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ЖУРНАЛ

№4/2

2024

СЕРВИС

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ 2024 йил, 4/2-сони

Муассис: Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги томонидан 2008 йил 31 декабрда
0561-рақам билан рўйхатга олинган.

ЎзР ОАК Риёсатининг 19.03.2017 й., 239/5-сонли қарори билан эътироф этилган

**Тахририят ижодий
жамоаси:**

Бош муҳаррир:

и.ф.д., проф. М.Э.Пўлатов

Бош муҳаррир

ўринбосари:

и.ф.н., проф. Д.Х.Асланова

Масъул котиб:

и.ф.д., проф. М.Қ.Пардаев

Муҳаррирлар:

и.ф.д., доцент Ф.А.Сафаров
PhD, доцент И.М.Пардаева
А.Х.Мингбоев

Техник муҳаррир:

и.ф.н., проф. А.Н.Холиқулов

Корректор:

PhD, доц. С.А.Бабаназарова

Саҳифаловчи:

PhD Х.Н.Очилова

1 йилда 4 маротаба
чоп этилади.

Ўзбекистон худудида
тарқатилади.

Тахририят манзили:

140100, Самарқанд шаҳар,
Амир Темур кўчаси, 9-уй,

тел.: +998(66)233-28-38,
+998(97)913-74-40

факс: +998(366)231-12-53
эл.почта:

samisiservis@mail.ru

Тахририят кенгаши раиси:

М.Э.Пўлатов – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис
институти ректори, и.ф.д., профессор

Тахририят кенгаши раиси ўринбосари:

Д.Х.Асланова – СамИСИ илмий ишлар ва
инновациялар бўйича проректори, и.ф.н., профессор

Тахрир кенгаши аъзолари:

Б.А.Бегалов – Ўзбекистон Республикаси Президенти
хузуридаги Статистика агентлиги директори, и.ф.д.,
профессор

М.Қ.Пардаев – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Б.К.Ғоибназаров – и.ф.д., профессор.

М.М.Мухаммедов – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Д.Р.Зайналов – СамИСИ профессори, и.ф.д.

О.М.Муртазаев – ТДИУ СФ директори, и.ф.д., проф.

М.Р.Болтабаев – ТДИУ профессори, и.ф.д.

Р.Х.Эргашев – ҚарМИИ профессори, и.ф.д.

И.С.Тўхлиев – СамИСИ профессори, и.ф.д.

К.Б.Уразов – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Қ.Ж.Мирзаев – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Б.И.Исроилов – ТДИУ профессори, и.ф.д.

Г.М.Шодиева – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Б.Абдукаримов – СамИСИ профессори, и.ф.н.

Р.Қобилов – Самарқанд вилояти ҳокими ўринбосари

С.Н.Тошназаров – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Р.Н.Нормахматов – СамИСИ профессори, т.ф.д.

А.Бектемиров – СамИСИ профессори, и.ф.д.

О.М.Пардаев – СамИСИ профессори, и.ф.д.

М.Т.Алимова – СамИСИ профессори, и.ф.д.

З.Дж. Адилова – ТДИУ профессори, и.ф.д.

Ш.О.Қувондиқов – СамИСИ профессори в.б., иқтисод
фанлари доктори

Л.Н.Халикова – СамИСИ профессори, DSc

Ф.А.Сафаров – СамИСИ доценти, DSc

А.М.Каримова – СамИСИ профессори в.б., DSc

Умар Худайбердиев Камбағаллик даражаси ва уни қисқартириш йўллари	66
Меҳрангиз Олимовна Мамаюнусова Аҳолининг ўсиши, камбағаллик даражаси ва аҳоли камбағал қатламининг ўзгариш тенденциялари	69
ХИЗМАТ КЎРСАТИШ ВА СЕРВИС	
Nilufar Abdaxatovna Abdukadirova Umumiy ovqatlanish korxonalarini faoliyatida innovatsiyalarni rivojlantirish yondashuvlari	74
Навруз Абдуллаевич Кудратов Пути эффективного развития услуг электронной коммерции (на примере Самаркандской области)	77
Dilrabo Shirinboyevna Mardonova Samarqand viloyatida mehmonxona xizmatlari integral samaradorligi ko'rsatkichlarini hisoblash	80
Farhod Mahmudovich Tirkashyev Xizmatlar ko'rsatish sohasida intellektual mulk obyektlarini boshqarish xususiyatlari	86
Lazizjon Sharifovich Kuldoshev Xizmat ko'rsatish sohasida raqobatbardoshlik salohiyatini baholashga ilmiy yondashuvlar	91
ТУРИЗМ ВА МЕҲМОНХОНА ХЎЖАЛИГИ	
Аҳмаджон Таниев Туризмнинг атроф-муҳитга таъсири ва барқарор ривожланиш стратегиялари	97
Umida Ziyadullayevna Raximova Turizm infratuzilmasining hozirgi holati	105
Gulmira Rabbonovna Tursunova Turistik mahsulot iste'molchisini tasniflash	110
Bekzod Sherzodovich Sharipov Inklyuziv turizm destinatsiyalarini shakllantirishning konseptual, nazariy-metodologik asoslari	116
Ulug'bek Egamberdiyevich Boynazarov Oilaviy mehmon uylari uchun mahalliy va xalqaro me'yorlar xususiyatlari	121
Dilyor Zafarovich Hakimov O'zbekistonda etnografik turizmni rivojlantirish samaradorligini oshirish yo'llari	124
Зухрали Турсуналиевич Абдулхакимов Туризм индустриясини ривожлантиришда минтақавий назариялар ўрни ва роли	130
Aziza Javaxirovna Mir-Djafarova Mehmonxona xo'jaligida yashil texnologiyalarni joriy qilishning innovatsion yechimlari	135
КИЧИК БИЗНЕС ВА ОИЛАВИЙ ТАДБИРКОРЛИК	
Азизбек Исомиддин ўғли Асроров Кичик бизнес субъектларини кредитлаш тизимини такомиллаштириш масалалари	139
Pyos Pkhomovich Ayubov, Sumbula Kurasheva Iqtisodiy islohotlarning tadbirkorlikni rivojlantirishdagi o'rni	145

Dilyor Zafarovich Hakimov – TDIU mustaqil izlanuvchisi

O‘ZBEKISTONDA ETNOGRAFIK TURIZMNI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda turizmni rivojlantirishda etnografik resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish bilan bog‘liq muammolar tahlil qilinib, hudud uchun yangi imkoniyatlar o‘rganilgan. Etnografik turizmning o‘ziga xos xususiyatlari va shakllari tahlil etilgan. Etnoturizm resurslaridan samarali foydalanish yo‘llari taklif qilingan.

Kalit so‘zlar: turizm, etno turizm, jozibadorlik, etnografik muzey, etnik va sog‘inish turizmi, Milliy sanat turizmi, Tabiiy – tarixiy tasvirlar turizmi, Milliy hunarmandchilik turizmi, Milliy o‘yinlar turizmi, Gorshunoslik turizmi, Xalqaro polvonlar bellashuvi turizmi.

Kirish. Ma’lumki, O‘zbekistonda etnografik turizm eng ommabop turizm turlaridan biridir. Mamlakatimizga kelayotgan sayyohlarning aksariyati mamlakat bilan tanishish maqsadida keladi. Albatta, turizm sohasi resurslari har bir davlatning milliy boyligi bo‘lib, davlat mulki hisoblanadi. Biroq, ularning ba’zilar jahon ahamiyatiga molik obyektlar bo‘lib, YUNESKONing Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan. Bu ro‘yxatga O‘zbekistonning 4 ta shahri va 31 dan ortiq tarixiy maskanlari kiritilgan. O‘zbekistonda 7000 dan ortiq tarixiy va go‘zal tabiat-iqlim yodgorliklari mavjud. Ammo, bugungi kunda ushbu turistik resurslarning faqat 1/3 qismi turizm uchun mavjud [1].

“Etnografik turizm” atamasiga quyidagicha ta’rif berish mumkin: “Etnografik turizm – turistlarning ma’lum bir etnik guruh madaniyatini, uning shakllanish bosqichlarini, etnogenezini va etnik guruhlarning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish va rivojlantirish uchun turizmdir”. Etnografik turizm ilm-fan, madaniyat va ijtimoiy mavqening ko‘plab sohalari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ularni rivojlantirish va targ‘ib qilishni talab qiladi. Turistlar etnografik tizimga ko‘ra ma’lum bir davlatga kelganlarida, ular etnik madaniyatning rivojlanishi, uning shakllanish bosqichlari, etnogenezi va guruhlarning xususiyatlari bilan tanishadi, ular tarkibiga bevosita milliy taomlar, kiyim-kechak, raqslar va hokazolar kiradi. Shuningdek, hunarmandchilik, marosim va an’analar, o‘yinlar va me’morchilik namunalarini alohida ta’kidlash zarur [2].

Qolaversa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 27-iyuldagi “Turizm yo‘nalishidagi islohotlarni yanada jadallashtirish va sohada davlat boshqaruvi tizimini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-238-sonli Qarorida Qoraqalpog‘iston Respublikasi va viloyatlarda etnoturizm majmualarini tashkil qilish topshirig‘i ketgan [3]. Yuqoridagi omillar tadqiqot mavzusining dolzarbligini aniqlaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Etnik va etnografik turizm o‘rtasidagi munosabatlarga turlicha qarashlar mavjud. Shunday qilib, Rossiyalik tadqiqotchi A.I. Shukin o‘z dissertatsiya tadqiqotida ta’kidlaydiki, etnografik turizmlarning asosiy ishtirokchilari etnografiya bilan professional ravishda shug‘ullanadigan odamlardir. O‘z navbatida, etnik turistlar ma’naviy ehtiyojlarni qondirishdan iborat bo‘lgan turistlarning keng auditoriyasidir [4].

V.N. Presnyakov va M.A. Julin etnik va etnografik turizmni sinonim deb hisoblaydi [5]. Sobiq ittifoq davrida “Etnik turizm” atamasi ishlatilmagan (“Etnografiya” fani bilan bog‘liq) “Etnografik” turizm tushunchasi hali ham ilmiy doirada qo‘llaniladi. Chet el adabiyotida V.Smit etnik turizmni madaniy-tarixiy turizmdan ajratadi [6].

Amerika Qo‘shma Shtatlaridagi Milliy tarixiy asarlarni saqlash jamg‘armasi madaniy turizmni “tarixiy joylarga tashrif buyurish va insoniyat tarixini aks ettiruvchi obyektlarni ko‘rish” deb ta’riflaydi [7]. Yodgorliklar va diqqatga sazovor joylar bo‘yicha xalqaro kengash (ICOMOS) madaniy turizmni “turizmning maxsus turi” deb ta’riflaydi, uning maqsadi (ko‘p boshqa maqsadlar qatorida) yodgorliklar va obidalarni kashf etishdir [8].

Professor A. Eshtayevning tadqiqotlarida etnografik turizmning maqsadi ma’lum bir hududda hozir yoki doimo yashovchi muayyan xalq (etnos)ning madaniyati, me’morchiligi, hayoti bilan tanishish uchun etnografik obyektga tashrif buyurishdir. Etnografik turizm mamlakatning tabiiy, tarixiy va madaniy merosini asrab-avaylashning samarali vositasidir. Etnografik turizm - bu hududlarga tashrif buyurish bilan bog‘liq madaniy-ma’rifiy turizm turi bo‘lib, an’anaviy turmush tarzi keng tarqalgan. Etnik guruhlarning an’anaviy madaniyatini o‘rganish va tanishtirish maqsadida turizm qilishni o‘z ichiga olgan xalqlar hayoti, so‘ngra

an’anaviy xo‘jalik shakllariga ega bo‘lgan hududlarga o‘rganish, hududning etnografik merosini saqlashda, atrof-muhitni muhofaza qilish qoidalariga, mahalliy qonunlarga va mintaqaviy urf-odatlariga rioya qilish mazkur turizm turining asosi hisoblanadi [9].

Tadqiqot metodologiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2021-yil 24-yanvar kuni Oliy Majlisga Murojaatnomasida belgilab berilgan muhim vazifalardan kelib chiqqan holda, tadqiqot muammosi tanlangan. Tadqiqotning induksion yo‘nalishi tanlangan bo‘lib, ilmiy bilishning iqtisodiy tahlil, mantiqiylik, ilmiy abstraksiyalash, guruhlash usuli orqali tadqiqot muammosi ochib berilgan. Xorijlik va yurtimiz olimlarining ilmiy ishlari tadqiqotning nazariy va metodologik asoslarini tashkil etadi.

Tahlil va natijalar. Xalqimizning urf-odatlari, tildagi shevalar, oila hayoti, kattalar va yoshlar munosabatlari, salomlashish, mehmon kutish va mehmondorchilik, to‘y va diniy marosimlar, oila bayramlari, oiladagi huquqlar, kelin va sunnat to‘ylari, uy tutish va hokazolar etnografik turizm resurslari sifatida yangi yo‘nalishlarni ochib berishi mumkin. Quyidagi yo‘nalishlarga ajratish mumkin.

Etnik va sog‘inish turizmi. Xalqlar, ellar, urug‘lar, ularning yashash tarzi, millatlarning urf-odatlari, kelib chiqishi tarixi, joylashishi, o‘zaro aloqalari. Xalqlarning, millatlarning har xil sabablar bilan dunyo bo‘ylab tarqalib ketishi, ularning bir-birlariga intilishi, sog‘inishi, qo‘msashidagi ichki va xalqaro turizm.

Milliy san‘at turizmi. Milliy san‘at, milliy folklor, qo‘shiqchilik, milliy raqslar, askiyalar, laparlar, aytishuvlar, rassomchilik va haykaltaroshlik, baxshilar, o‘lan aytish qo‘shiqchiliklari kabi san‘at turlariga qiziqish. Bu tur quyidagi yo‘nalishlarga bo‘linadi:

- qo‘shiqchilik va raqs san‘at yo‘nalishlari;
- baxshilar qo‘shiqchiligi maktablari;
- askiyalar, laparlar, aytishuvlarga qiziqish;
- milliy rassomchilik va haykaltaroshlik;
- milliy folklor turlari.

Tabiiy – tarixiy tasvirlar turizmi. Tabiat muzeylari va tabiat haykallari, tog‘ qoyatoshlaridagi qadimiy rasmlar, o‘lkashunoslik va milliy xalq hayoti tarixiy muzeylariga qiziqish. Bu tur ham quyidagi yo‘nalishlarni o‘z tarkibiga oladi:

- tabiat muzeylari va tabiat haykallari;
- o‘lkashunoslik muzeylari;
- milliy xalq hayoti tarixi muzeylari;
- qoyatoshlaridagi qadimiy rasmlar;
- hayvonot bog‘lari.

Milliy hunarmandchilik turizmi. Milliy hunarmandchilikning turlari, milliy hunarmandchilikdagi yo‘nalishlar, xalq – me‘mor, xalq- usta shiori va reklamasi, milliy hunarmandchilik buyumlarining mukammal va mo‘jizakorligiga qiziqish. Bu turizm turi quyidagi tarmoqlarga bo‘linib ketadi:

- duradgorlik va uning maktablari;
- kulolchilik va uning maktablari;
- kashtachilik, zardo‘zlik, milliy liboslar(do‘ppi, to‘n, belbog‘lar) tikishdagi yo‘nalishlar;
- milliy ustachilik.

Milliy o‘yinlar turizmi. Markaziy Osiyo xalqlarida milliy o‘yinlar nomini olgan o‘ziga xos musobaqalar, mardlik, jasurlikni namoyish qiluvchi bellashuvlar va dunyo xalqlarida ko‘plab uchraydigan hayvonlar va parrandalarni urishtirishga qiziqish. Bu tur quyidagi yo‘nalishlardan iborat:

- ko‘pkari-uloq;
- milliy kurash;
- qo‘chqor urishtirish;
- xo‘roz urishtirish;
- bedana urishtirish;
- dorbozlik.

Keltirilgan etnografik turizm turlarining tasnifidan ma‘lum bo‘ldiki, O‘zbekistonda etnografik turizmni rivojlantirishga juda katta turistik salohiyati bor ekanligi ma‘lum.

Har bir avlodning intellektual mashg‘ulotga muqarrar qarshilik ko‘rsatishiga qaramay,

jamiyat to‘g‘risidagi tarixiy qarashlar, fikrlar tanqidiy tahlil qilinmasa, ilmiy taraqqiyotga erishib bo‘lmaydi [10]. Fransiyadagi rasmiy hisobotda ilgari surilgan yechim shundan iboratki, tadqiqotchilar muntazam ravishda o‘z mamlakatlariga qaytishlari yoki dunyoning yanada mehmondo‘st hududlariga safarga borishlari kerak. Bir vaqtlar Janubi-Sharqiy Osiyo yopilganligi sababli Yangi Gvineyadagi Sepik vodiysidagi har bir qishloqda kamida bittadan G‘arb tadqiqotchisi topilishi kerak edi. Ular har doim ham yaxshi tayyorgarlik ko‘rishmagan, hech narsa o‘qimagan va jodugarlar hukmronlik qilgan qabila jamiyatlari haqidagi XIX asrdagi eski qarashlarni g‘alati tarzda takrorlab kelishardi. Buni ular boshqa odamlarning ruhiy salomatligini o‘rganish bahonasida qilishgan. Etnoturizm xizmatlarini ko‘rsatish tendensiyasiga aylanib bormoqda. Bu milliy qishloqlar, milliy bayramlar, an‘anaviy tadbirlar, mahalliy urf-odatlar va an‘analar bilan tanishishni ham o‘z ichiga oladi. Hozirgi vaqtda bunday turistik xizmatlarga talab mavjud taklifdan oshib bormoqda. Etnoturizm sektori xilma-xil bo‘lib, turizm rivojlanishning ko‘plab turlari (masalan, qishloq turizmlari, qishloqda yashash, ovqatlanish, an‘anaviy raqs va musiqa va boshqalar). Etnoturizm industriyasi milliy bilim va qadriyatlarga bog‘liq. Etnoturizmni tashkil qilish loyihalar, kapital qo‘yilmalarni va texnologik mablag‘larni talab qiladi.

Bu soha tez daromad keltirishi mumkin va bu sektorda ish o‘rinlarini yaratish xarajatlari katta mablag‘ talab qilmaydi. Etno-turizm jamiyatga asoslangan turizm korxonalarini uchun juda mos keladi va tashkil etilgan tadbirkorlar bilan aqlli hamkorlik qilish imkoniyati mavjud. Etnoturizm mahsulotlariga mahalliy egalik qilish mahalliy iqtisodiyotning rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Etnoturizm – bu madaniy turizmning ixtisoslashgan turi bo‘lib, ushbu tadqiqot maqsadlari uchun tabiatdan ko‘ra odamlarning asarlariga e‘tibor qaratadigan va turistga mahalliy aholining turmush tarzi haqida tushuncha berishga harakat qiladigan har qanday ekskursiya sifatida belgilanadi.

O‘zbekistonda etno-turizm sohasi so‘nggi paytlarda tez o‘sib, rivojlanib bormoqda. Etnoturizmning o‘sish tendensiyalari turizm industriyasining tendensiyalari bilan bog‘liqligini tan olish muhimdir. Madaniy turizm turizm industriyasining boshqa tarmoqlariga qaraganda tezroq rivojlanmoqda. Etnoturizm jamiyatga katta iqtisodiy hissa qo‘shadi, jumladan: bandlik yaratish; daromad olish; madaniy qadriyatlarni mustahkamlash; madaniy va milliy chegaralarni bog‘lash; mikro, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishga ko‘maklashish; yordamchi sohaning o‘sishi; salohiyatni oshirish; jamiyatni rivojlantirish; mahalliy va mahalliy jamoalarning imkoniyatlarini kengaytirish kabilar.

Etnografik turizm - ma‘rifiy turizmning bir turi bo‘lib, uning asosiy maqsadi ma‘lum bir hududda yashagan xalq yoki etnik guruhning me‘morchiligi, madaniyati, an‘analari va hayotini o‘rganish uchun obyektga tashrif buyurishdir.

Ushbu dam olish turi sayyohlarning xalqlarning haqiqiy hayotiga, xalq an‘analari, ijodi, marosimlari va madaniyatiga qiziqishi ortishi natijasida paydo bo‘ldi. Boshqa xalqlarning madaniyati va etnik xususiyatlari bilan tanishish yaxlit, ko‘p qirrali dunyo tasvirini yaratishga yordam beradi. Etnoturizm turli xalqlar vakillari o‘rtasida yaqin aloqalar va almashinuvlarni rivojlantirishga, ularning asl madaniyatini jahon merosiga kiritishga yordam beradi.

Madaniy qadriyatlarni saqlash va an‘analarni aniqlashda etnoturizm muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, u ish va ta‘limni bir-biriga bog‘laydi. Turistik mintaqalarda etno-turizm bir nechta aniq shakllarni oladi. Bular:

- an‘anaviy qishloqlarga turizmlar, bu turni amalga oshiruvchi shaxslarning moddiy farovonligini oshirish;
- turoperatorlar tomonidan uyushtirilgan va foyda asosida boshqariladigan haqiqiy qishloqlar va shaharchalarga yanada rasmiylashtirilgan turlar;
- rekonstruksiya qilingan qishloqlar.

O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston mintaqasi uchun etno-turizmning asosiy imkoniyatlari va kuchli tomonlarini aniqlaydi, shu bilan birga sayyohlar soni ortib borishi kutilmoqda va etno-turizm ixtisoslashgan turizmning tobora ommalashib borayotgan shakli hisoblanadi. Shunga qaramay, yodda tutish kerakki, turizm juda oldindan aytib bo‘lmaydigan va sezgir soha bo‘lib, unga tashrif buyuruvchi mamlakatda ham, qo‘shni mamlakatlarda ham tashrif buyuruvchilarning xavfsizlik haqidagi tasavvurlari kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. Shuni ham

ta’kidlash kerakki, etno-turizm operatorlari ko‘pincha turistik xarajatlarning adolatli ulushini olish uchun biznes ko‘nikmalariga ega emaslar.

O‘zbekiston mintaqasi etnik guruhlarining juda xilma-xilligiga ega va mintaqa boshqa tabiiy meros obyektlari tomonidan jalb qilingan asr tomoshabinlarga ega. Etnoturizm sektori xilma-xil bo‘lib, rivojlanishning ko‘plab variantlari (masalan, qishloq turizmlari, qishloqda yashash, ovqatlanish, an’anaviy raqs va musiqa va boshqalar). Etnoturizm industriyasi milliy bilim va qadriyatlarga bog‘liq. Kichik o‘lchamdagi ishlanmalar juda kam kapital qo‘yilmalarni va texnologik mablag‘larni talab qiladi. Soha tez daromad keltirishi mumkin va bu sektorda ish o‘rinlarini yaratish xarajatlari boshqa tarmoqlarga qaraganda past. Etnoturizm jamiyatga asoslangan turizm korxonalarini uchun juda mos keladi va tashkil etilgan tadbirkorlar bilan aqlli hamkorlik qilish imkoniyati mavjud. Etnoturizm mahsulotlariga mahalliy egalik qilish oson va mahalliy iqtisodiyotga turtki beradi.

Etnomadaniy turizm obyektlari. Etnomadaniy turizmning maqsadi - ibtidoiy sharoitda yashovchi qabilalar bilan tanishish, ularning an’anaviy qiyofasini saqlab qolishdir (hozirda ular bo‘lgan xalqlar faqat etnologlar va etnograflar uchun yuqori ixtisoslashgan qiziqish uyg‘otadi) Etnoturizm sektori mintaqadagi mamlakatlar va mahalliy hamjamiyatlarga turli darajalarda muhim hissa qo‘shadi, jumladan: bandlik, daromad olish; madaniy qadriyatlarni mustahkamlash; madaniy va milliy chegaralarni bog‘lash; mikro, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishga ko‘maklashish; yordamchi sohaning o‘sishi; salohiyatni oshirish; jamiyatni rivojlantirish; mahalliy jamoalarning imkoniyatlarini kengaytirish.

Etnoturizm kichik notijorat korxonalaridan, investorlar yordami bilan yirik tijorat etnoturizmigacha bo‘lgan iqtisodiy faoliyatning uzluksizligini ko‘rsatadi.

Yuqorida aytib o‘tilgan kontinuum haqiqiylik uzluksizligi bilan parallel bo‘lib, haqiqiy faoliyat ko‘rsatayotgan qishloqlar atrofida aylanadigan kichik ko‘lamli tijorat korxonalarini va an’anaviy etnik xususiyatlarning tasviri bo‘lishga intilayotgan eng yirik korxonalarini rag‘batlantiradi. Mahalliy va mintaqaviy turistlar etnoturizm mahsuloti iste’molchilarining arziyasini qismini tashkil qiladi. Bir kunlik mahsulotlarning ko‘p iste’molchilari 35 yoshdan oshgan xalqaro sayyohlardir. Yoshroq, badavlat sayyohlar an’anaviy qishloq yoki jamoada uyda qolishga ko‘proq moyil.

O‘zbek xalqining kelib chiqishi (etnogenezi)ni o‘rganish masalasi ko‘pdan beri olimlar e’tiborini jalb qilib kelmoqda va bu orada ancha ishlar ham qilindi. Ammo ushbu masalani mukammal holda yechish nihoyatda murakkab bo‘lmoqda. Bizning fikrimizcha, buning sababi, quyidagilardan iborat.

1) Hozirgi o‘zbek xalqi ko‘p komponentli bo‘lib, uning aksariyat qismi turkiy qabilalar va avlodlardan tashkil topgan. Buning isbotini o‘zbeklarning «92 urug‘» tarkibiga nazar tashlaganimizda ham sezib olamiz. Turkiy qabilalar esa, nihoyatda ko‘p nufuzli bo‘lib, ular sharqda Koreya chegaralaridan boshlab g‘arbda Qora dengiz qirg‘oqlarigacha, shimolda sovuq joylardan boshlab janubda Kavkaz, Eron tepaligi, janubiy Afg‘oniston va Himolaygacha bo‘lgan ulkan hududda hayot kechirgan. Ular hayotida ko‘p marta birlashish va parchalanish yuz berganligi va goh u, goh bu qabilalarning kuchayishi natijasida turkiy qabilalar orasida joydan-joyga ko‘chish, o‘zga avlodlar bilan aralashish, avlodlar va qabilalar birlashish yoki, aksincha, bo‘linib ketish holatlari ko‘p kuzatilgan.

2) Hozirgi o‘zbeklarning asosiy qismi O‘zbekistonda yashasa ham o‘zbek xalqining shakllanish jarayoni faqatgina respublikamiz hududi bilan cheklanmagan.

3) Ma’lumki, O‘zbekiston hududi ming yillar davomida Buyuk ipak yo‘li deb atalmish savdo yo‘lining chorrahasi hisoblanib kelgan. Shu bois ushbu hudud nafaqat diplomatik, savdo va madaniy aloqalar, balki etnik aloqalar chorrahasi sifatida ham xizmat qilgan. Tarixda bunga misollar ko‘p topiladi.

4) O‘zbekiston hududida yozuv ko‘p marta o‘zgargan. Qolaversa, hozirgi davrgacha saqlanib kelgan mahalliy yozma manbalarning eng kadimgisi IX-asrga taaluqlidir. Undan oldingilar saqlanmagan, har holda topilgani ham ayrim so‘z va yuluq iboralardan nariga bormaydi. Xalqimizning qadimgi zamon tarixiga oid ayrim ma’lumotlar eron, yunon, arman va xitoy manbalarida saqlanib qolgan.

Shuning uchun o‘zbek xalqining etnik tarixini atroflicha va batafsil tiklash arxeologik qazilmalar natijalariga bog‘liq bo‘libgina qolmay, balki turli davrlar va tillarda yozilgan

manbalarni o'rganishni, hamda chuqur va keng doirali ilmiy tadqiqotlar olib borishni taqozo etadi. Bu dolzarb va murakkab vazifani amalga oshirishda xitoy yozma manbalari benihoya ahamiyatlidir. Ayniqsa, o'rta asrlar va undan avvalgi davrlardagi ajdodlarimizga aloqador ma'lumotlar qadimgi xitoy manbalarida ko'p uchraydi. Shunday ekan, xitoy manbalari xalqimizning etnik tarixini o'rganishda qanday masalalarga oydinlik kiritib berishi mumkin, degan savolning kelib chiqishi tabiiydir.

O'zbeklar tarkibida qangli (kangli) deb nomlangan avlod borligini 92 o'zbek urug'lari qatoridan topishimiz mumkin. Xitoy manbalari ushbu avlodning tarixiga, ayniqsa uning kelib chiqishiga oid qiziqarli ma'lumotlar keltiradi. Binobarin, qang'li (aravaliklar) xitoy manbalarida gaoche (baland aravalilar ma'nosini anglatadi) deb nomlanadi.

O'zbeklar tarkibidagi bir qator avlodlarni XIII asrlardagi mo'g'ullar (rus adabiyotida mongol, xitoy manbalarida mengu) tarkibida uchratamiz. 92 o'zbek urug'lari orasida jaloir, nayman, kirait, totor va boshqalar kabi avlodlar ana shular jumlasidandir. Sababki, Mongol (Mo'g'ul) deb nomlangan etnos ko'p komponentli bo'lib, uning aksariyat qismi Oltoy, hozirgi Mongoliya va ichki Mongoliya hududlarida qadimdan yashab kelgan turkiy qabilalar va qabilalar ittifoqlaridan tashkil topgan. Aynan shunday ma'lumot buyuk tarixchi Rashid ad – Dinning «Jomiy at-tavarix» nomli asarida ham uchraydi[8]. O'zbekiston kengaytirilgan turizm sohasi uchun katta imkoniyatlarga ega. Islohotlar va iqtisodiy ekspansiyaning yo'nalishlaridan biri sifatida so'nggi uch yil ichida mamlakatda turizm besh baravar o'sdi. 2016-yilda O'zbekistonga 1 millionga yaqin sayyoh tashrif buyurgan bo'lsa, 2017-yilda bu ko'rsatkich 2,7 millionga, 2018 yilda esa 5,3 milliondan oshdi. Xorijiy sayyohlar soni 2025-yilga kelib 7 millionga ko'payishi va xorijdan yillik valyuta daromadi kutilmoqda, mehmonlardan keladigan daromad 2 milliard dollarga yetishi kutilmoqda. Biroq, O'zbekistonning turizm sohasi hali ham muammolarga duch kelmoqda. Bularga transport va to'lov tizimlarining yomonligi, tegishli mehmonxonalarining yetishmasligi, tibbiy xizmatlar, tilga yordam va sayyohlar uchun ma'lumot kiradi.

O'zbekiston boshqa mamlakatlar va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorligini mustahkamlash orqali o'z turistik salohiyatini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, O'zbekiston o'z madaniy va tabiiy diqqatga sazovor joylarini o'rganib chiqishi va ushbu saytlar to'g'risida xabardorlikni oshirish uchun reklama sarmoyasini kiritishi kerak. O'zining sayyohlik resurslaridan to'g'ri foydalanish uchun O'zbekiston infratuzilma qurilishini takomillashtirishga, shuningdek, mamlakatning turistik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun tadbirkorlik va boshqa xususiy sektorni rivojlantirishga muhtoj. O'zining buyuk tarixiy, arxeologik, me'moriy va tabiiy xazinalari bilan O'zbekiston sayyohlik uchun alohida imkoniyatlarga ega. Mamlakatning turli xil ekologiyasi, cho'llardan muzliklarga, tog'lardan dashtgacha, mamlakatga katta ekologik turizm salohiyatini beradi. O'zbekistonda ekoturizm imkoniyatlari juda ko'p va aniq. Ularga sakkizta davlat qo'riqxonasi (2017 ming gektar), uchta milliy park (598,7 ming gektar), biosfera qo'riqxonasi (68,7 ming gektar), yovvoyi tabiatni ko'paytirish markazi (158,9 ming gektar) va o'nta tabiat yodgorliklari (3,7 ming gektar) kiradi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib shuni aytish mumkin-ki, etnografik turizmlarni rivojlantirish imkoniyatlari juda keng, ammo bugungi kunda O'zbekiston bo'ylab hali to'liq tadqiq etilmagan.

Yuqorida aytilganlarga asoslanib, muallif etnografik turizm dasturlarida innovatsiyalarni qo'llash zarur deb hisoblaydi, ularni to'ldirilgan reallik, turizm industriyasining yangi namoyish ob'ektlari va texnologiyalari, xususan, o'ziga xos xususiyatlarga singib ketish imkoniyatiga ega bo'lgan restoran va mehmonxona etnik majmualari Ya'ni etnik guruhning “tirik tarix” elementlari orqali bilan to'ldirish kerak. Turistlarning turli millatlarning etnik xususiyatlarini bilish ularning an'analari, turmushi va madaniyatini solishtirish orqali ularning qanchalik xilma-xillikning kengligi haqida tushuncha beradi. Bu dunyoning xilma-xilligi etnik guruhning barcha madaniyatlarining shunday tushunarsiz xilma-xilligi va ko'p ma'noliligida ekanligi haqida tushuncha hosil qiladi. Binobarin, madaniy meros saqlanib qoladigan va zararsiz foydalaniladigan dunyo etnografik turizmning asosiy maqsadi hisoblanadi. Etnik dasturlarni ishlab chiqishda qo'shimcha komponentlar qishloq aholi punktlarida ham, stilize qilingan majmualarda ham turistlarni qabul qilish uchun sharoitlarni shakllantirishni o'z ichiga oladi; mahalliy aholi tomonidan saqlanib qolgan turli bayramlar bilan bog'liq turli tadbirlar. Kelajakda O'zbekistonning barcha hududlarida etnoturizmning genealogik va etnografik turlari - aborigen, antropologik,

djayloo turizmi kabi kichik turlarining xususiyatlarini o‘rganish va rivojlantirish mumkin.

Aholi punktlarida turizmning etnografik yo‘nalishini ishlab chiqishda ehtiyot bo‘lish va sayyohlar qabul qilinadigan qishloqlarda o‘rnatilgan an’anaviy turmush tarzini buzmaslikka harakat qilish kerak. “Mehmonxonadagidek” qulaylik va xizmat ko‘rsatishga intilish, kafe va restoranlarning ochilishi qishloqdagi ma’naviy muhitga ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi, ham o‘zaro uyg‘unlikka intilayotgan xorijlik sayyohlarni qaytarishi mumkin. Faqat mahalliy sayyohlarga e’tibor qaratib, qisqa muddatli foyda ko‘rishga yo‘l qo‘ymaslik, balki turli guruhlarni jalb etadigan, uzoq muddatli va barqaror model yaratish ustida ishlash muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Boltabayev M.R., Tuxliyev I.S., Safarov B.Sh., Abduxamidov S.A. “Turizm: nazariya va amaliyot”. –T.: “Fan va texnologiya”, 2018, 400 b.
2. Киличова, О. З. Актуальность и пути развития этнографического туризма в Узбекистане / О. З. Киличова, Ш. Б. Гаффаров. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 13 (303). — С. 111-113. — URL: <https://moluch.ru/archive/303/68345/> (дата обращения: 28.06.2024).
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 27 iyuldagi “Turizm yo‘nalishidagi islohotarni yanada jadallashtirish va sohada davlat boshqaruvi tizimini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-238 sonli Qarori. // <https://lex.uz/docs/6549286>
4. Щукин, А.И. Предпосылки и факторы развития этнического туризма на Северо-Западе Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. геогр. наук / А.И. Щукин. – СПбГУ, СПб., 2002. – 22 с.
5. Пресняков, В.Н. Народные промыслы Республики Мордовия и этнический туризм / В.Н. Пресняков, М.А. Жулина // География и туризм. Сборник научных трудов. – Пермь, 2010. – С. 156–166
6. Smith V. Hosts and Guests / University of Pennsylvania Press. – Philadelphia, 1977
7. Heritage Tourism[Electronic resource]//National Trust for Historic Preservation[Officialwebsite].URL:http://www.preservationnation.org/information/Mcenter/economicsMofMrevitalization/heritageMtourism/#.Uu85ePl_unJ
8. Charter of Cultural Tourism [Electronic resource] // ICOMOS International Scientific Committee on Cultural Tourism [Official website]. URL: http://www.icomos.org/tourism/tourism_charter.html
9. Eshtaev A. Tuproqqal’a tarixiy etno-muzeyini tashkil qilish istiqbollari / “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” (Economics and Innovative Technologies) ilmiy elektron jurnali. - 1/2024, yanvar-fevral (№ 00069). 225-229 bet.
10. Jean Guiart: Mythologie du Masque en Nouvelle-Calédonie. Musée de l’homme, 1966 - Masks - 156 pages

<p>Д.ХАКИМОВ</p> <p>Пути повышения эффективности развития этнографического туризма в Узбекистане</p>	<p>D.Khakimov</p> <p>Ways to increase the effectiveness of developing ethnographic tourism in Uzbekistan</p>
<p>Аннотация. В данной статье проанализированы проблемы и возможности эффективного использования этнографических ресурсов в развитии туризма Узбекистана, а также изучены новые перспективы для региона. Рассмотрены особенности и формы этнографического туризма. Предложены пути эффективного использования этнографических ресурсов для развития туризма.</p> <p>Ключевые слова: туризм, этнографический туризм, достопримечательности, этнографический музей, этно-ностальгический туризм, туризм национального искусства, туризм естественно-исторических изображений, туризм национальных ремесел, туризм национальных игр, пещерный туризм, туризм на международных соревнованиях борцов.</p>	<p>Abstract. This article analyzes the problems and opportunities for the effective use of ethnographic resources in the development of tourism in Uzbekistan, as well as explores new possibilities for the region. The specific features and forms of ethnographic tourism are examined. Ways to efficiently utilize ethnographic resources for the development of tourism are proposed.</p> <p>Keywords: tourism, ethnographic tourism, attractions, ethnographic museum, ethno-nostalgic tourism, tourism of national art, tourism of natural-historical images, tourism of national crafts, tourism of national games, cave tourism, tourism at international wrestling competitions.</p>

ISSN 2091-5187

☞ “СЕРВИС” ☞

Журнал Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти таҳририят
бўлимида нашрга тайёрланди.

20.11.2024 йилда теришга берилди. 11.12.2024 йилда босишга рухсат этилди.
Офсет босма қоғози. Қоғоз бичими 60x84_{1/8}. “Times” гарнитураси. Офсет
босма усули. Шартли босма табағи 14,6. Ҳисоб-нашриёт
табағи 12,5. Адади 100 нусха. Буюртма № 0134В/24

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институтининг
матбаа бўлимида чоп этилди.
Лицензия № 025316.
Реестр № Х-119112.

Манзил: Самарқанд шаҳри, Шохрух кўчаси, 60-уй.

© Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, 2024.